

УДК 811.161.2:82-84:37.091.3

ПАРЕМІОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Мирослава Шевченко, Оксана Самусенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра української та російської мов як іноземних,
буль. Тараса Шевченка, 14, кімн. 61, 01601, Київ, Україна
тел.: 044 239 34 39
ел. пошта: mirvik@bigmir.net, oksamusenko@mail.ru*

Розглянуто пареміологічні одиниці в аспекті методики викладання української мови як іноземної. Проаналізовано прислів'я та приказки української мови в контексті формування лінгвокультурологічної компетенції іноземних студентів. Основну увагу зосереджено на національно-культурній специфіці пареміологічних одиниць, принципах відбору матеріалу, особливостях його висвітлення на різних рівнях володіння мовою. Наведено різноманітні види вправ, спрямованих на успішне засвоєння іноземцями пареміологічного фонду української мови.

Ключові слова: українська мова як іноземна, методика викладання, лінгвокультурологія, пареміологічні одиниці, іноземні студенти.

Вивчення іноземної мови – це не лише засвоєння ще одного коду, не тільки опанування лексики і граматики чужої мови, але і входження людини в національне середовище носіїв тієї мови, яку вивчають, у скарбницю іншої матеріальної та духовної культури. Вільне володіння іноземною мовою передбачає передусім розуміння її національно-культурної специфіки, що своєю чергою є основою успішної комунікації між представниками різних мов і культур, а в більш глобальному вимірі пов'язане з актуальними на сьогодні проблемами міжмовної та міжкультурної комунікації, з тим, що зараз розглядають через призму діалогу та конфлікту культур, мовного бар'єру, культурного шоку, комунікативних помилок і невдач тощо. Не викликає сумнівів, що іноземні студенти повинні не лише опанувати мовні знання, мовленнєві навички й уміння, пізнати культуру чужого народу, але і сформувати здатність розуміти і приймати культуру носіїв цільової (у нашому випадку – української) мови. Відповідно в методиці викладання української мови як іноземної (далі УМІ) в останні роки дедалі більшої уваги надають лінгвокраїнознавчій роботі, вивченню національно-культурної специфіки мовних одиниць. На думку методистів, „щоб міжкультурна комунікація відбувалася без відчутних збоїв, необхідне ретельне опрацювання всіх елементів, які мають національно-культурну специфіку” [3: 71].

Одними з найцікавіших у культурологічному плані одиниць є прислів'я та приказки, оскільки саме вони в умовах неписьменності чи обмеженого використання писемності „відігравали (і, відповідно, продовжують відігравати) важливу функцію фіксації, збереження та розповсюдження інформації, життєво важливої для існування як окремої людини, так і того етносоціуму, до якого ця людина належала” [2: 63]. Висвітлення пареміологічних одиниць в іноземній аудиторії в аспекті методики викладання УМІ необхідне для формування у студентів лінгвокультурологічної компетенції як складника частини компетенції комунікативної.

Актуальність статті зумовлена низкою факторів, основними з яких можна назвати такі. З одного боку – відображення національної картини світу українського етносу в пареміологічних одиницях і зосередження в них значного обсягу екстралінгвістичної інформації, що викликає труднощі в осмисленні семантики цих одиниць іноземними студентами, розумінні їх у реальній комунікації (з огляду на частоту їх уживання носіями мови), а також ускладнює адекватне використання їх у мовленні. З іншого боку – теоретична і практична нерозробленість проблеми вивчення пареміологічних одиниць у методиці викладання УМІ; брак системної презентації окресленого матеріалу у програмах з УМІ для всіх рівнів загального володіння мовою; брак уваги, якої надають вивченню пареміологічного фонду української мови на заняттях в іноземній аудиторії; обмежена кількість прислів'їв та приказок у навчальних курсах з української мови для іноземців. Як правило, у підручниках та навчальних посібниках з УМІ прислів'я та приказки спорадично вводять на середньому рівні, а особливої уваги їм надають на вищому рівні і в процесі навчання філологів-україністів.

Проте важливо відзначити нову тенденцію, яка знаходить відображення у навчальних курсах останніх років, – прагнення ввести до навчального процесу згадані мовні одиниці на більш ранніх етапах навчання. Так, наприклад, у підручнику для початківців Б. Зінкевич-Томанек, О. Баранівської вже до першої теми „Знайомство” запропоновані два прислів'я: *Двоє третього не чекають; Моя хата скраю – нічого не знаю* [7: 31] (загалом автори пропонують увазі студентів 82 прислів'я до 27 тем). У підручнику для початкового рівня вивчення української мови Г. Лісної прислів'я *Десята вода на киселі; Родичі: на однім сонці онучі сушили; Його мама й моя мама в одній воді хустки прали; Мій батько й твій батько коло однієї печі руки гріли; Як ваш батько горів, то їх батько руки грів; Пень горів, а він руки нагрів та й став йому дядьком; Родичі через дорогу навприсядки* представлені як ілюстративний матеріал до лексичної теми „Назви спорідненості” [4]. У навчальному посібнику О. Антонів та Л. Паучок, призначеного для іноземних студентів вищих навчальних закладів гуманітарних факультетів (рівень В1 – В2), прислів'я та приказки посідають значне місце і розташовані під рубрикою „Запам'ятайте! Українці кажуть” [1: 26, 45, 78, 95, 115, 133, 150, 170, 190, 218]. А в навчальному посібнику Т. Фролової, орієнтованому на студентів, що раніше не вивчали української мови, прислів'я та приказки є матеріалом, який наповнює граматичні вправи [6: 183].

Мета статті – розглянути пареміологічні одиниці української мови в контексті формування лінгвокультурологічної компетенції іноземних студентів. Перед викладачами УМІ постають завдання з'ясувати принципи відбору матеріалу і способу його подання з огляду на формальну і семантичну специфіку паремій, межі їхньої тотожності і варіантності, мовленнєвих функціональних особливостей і відображення у них мовної картини українського етносу.

У межах поетапного формування лінгвокультурологічної компетенції іноземних студентів як „вторинної” мовної особистості важливою, на наш погляд, є адекватність відібраного матеріалу, а саме: 1) відповідність рівню володіння мовою (лексичний мінімум, граматична наповненість, співвіднесення з фонетичними й інтонаційними засобами мови, презентованість основних словотвірних, морфологічних і синтаксичних одиниць); 2) відповідність комунікативній темі (темі й ситуації спілкування), які вивчають, і граматичному матеріалу (морфологічні особливості, синтаксичні конструкції та ін.); 3) дозованість пропонованого матеріалу; 4) використання цих одиниць для опанування певних навичок й умінь у ході навчального процесу; 5) пояснення екстралінгвістичного наповнення; 6) використання контекстів з

пареміологічними одиницями, які вивчають; 7) можливість введення у мовлення (монологічне висловлювання, створення діалогів, рольові ігри тощо). Відбираючи приказки та прислів'я, треба враховувати ступінь складності пропонованих одиниць, тобто дотримуватися принципу поступовості – від простого до складного, від типового, часто вживаного, до ситуативно обмеженого у вживанні.

У процесі навчання української мови доцільно вводити пареміологічні одиниці до складу лексико-тематичної групи відповідно до теми, яку вивчають. Наприклад, ілюстративним матеріалом до теми „Навчання” можуть слугувати такі приказки та прислів'я: *Вік живи, вік учись; На помилках вчать; Вченому – світ, а невченому – тьма; Знання за плечима не носить; Чого Івась не навчиться, того й Іван не знатиме; Дарма, що малий, а й старого навчить; Мудрим ніхто не родився, а навчився;* до теми „Робота й відпочинок”: *Зробив діло – гуляй сміло; Хто не працює, той не їсть, Робив діло, думай про діло;* „Зовнішність і характер людини”: *Не суди по одежі, а суди по розуму; Шануй одягу вдома, а вона тебе в людях; Не краса красить, а розум; З лиця води не пити; Не дивися на вроду – лише на пригоду; За добро добром платять; Не говори, що думаєш, а думай, що говориш;* „Здоров'я”: *Хто не хворів, той здоров'ю ціни не знає; Без здоров'я нема щастя; В здоровому тілі здоровий дух; Здоровий, як циганова коняка: день біжить, а три лежить; Здоров'я більше варте, як багатство; Аби зуби, а хліб буде.*

Прислів'я та приказки також можуть бути ілюстративним матеріалом під час вивчення граматичних тем і слугувати для відпрацювання навичок та вмінь уживати певні форми. Наприклад: **іменник:** рід і число: *Старий друг кращий нових двох; Друзі пізнаються в біді; Вода пливе – роки ідуть;* відмінкові форми: *Без труда нема плода; Як дід до баби, так і баба до діда; Як брат брату не допоможе, то що вже чужі люди; Яблуко від яблуні недалеко падає;* **прикметник і прислівник:** ступінь порівняння: *У ніч найтемнішу про сонце пам'ятай; У гостях добре, а вдома краще; Одна голова добре, а дві краще; Ліпше десять приятелів, ніж один ворог; Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше;* **числівник:** *Одна голова добре, а дві краще; Сім разів відмір – один раз відріж; Сім п'ятниць на тиждень; Більше очей, більше й бачать;* **займенник:** *Мій дім – моя фортеця; Брат він мій, та розум у нього свій; Ніхто не знає, тільки дід, баба та ціла громада;* **дієслово:** форми наказового способу: *Вік живи, вік учись;* особові форми: *Хто не працює, той не їсть; Праця людину годує, а лень псує; Друзі пізнаються в біді; Тихіше їдеши – далі будеш;* види дієслова: *Не купуй собі дім, а купи собі сусіда, хату купиши, а сусіда не продаси; Мудрий не все каже, що знає, а дурень не все знає, що каже;* **просте речення:** *Язык до Києва доведе; Папір усе стерпить; Добре ім'я – найкраще багатство;* **безсполучникове складне речення:** *Сім разів відмір – один раз відріж;* **складносурядне речення:** *У гостях добре, а вдома краще; Не було б щастя, та нещастя допомгло;* **складнопірядне речення:** *Добре там, де нас немає; Що упало, те пропало;* **складні речення з різними типами зв'язку:** *Чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язык, щоб менше говорив; Прийде сто душ та візьме сто груш, то мало що залишиться, а прийде сто душ, принесе сто груш, то буде мірка.*

Як ми вже зазначали, вивчення паремій може запроваджуватися на різних рівнях володіння мовою і передбачає розробку різноманітних вправ та завдань з метою засвоєння лексики, граматики чи їхнього лінгвокраїнознавчого наповнення [5]. Наведемо приклади рекомендованих завдань, поділивши їх на два блоки. Перший блок формують лексико-граматичні завдання для рівнів А2 – В1, покликани розширювати лексичний запас іноземців за допомогою прислів'їв та приказок у межах вивчення

певної граматичної теми. Другий блок утворюють завдання для рівнів B2 – C1, спрямовані на опанування лінгвокраїнознавчої інформації через звернення до національно-культурного підґрунтя семантики українських пареміологічних одиниць.

Блок I. Завдання 1. Прочитайте прислів'я та приказки. Знайдіть іменники і, якщо це можливо, утворіть від них форми множини.

1. Не місце красить людину, а людина місце. 2. Хліб – всьому голова. 3. Копійка гривню береже, а гривня голову стереже. 4. Здоров'я дорожче, ніж багатство. 5. Вечір покаже, який був день. 6. Мовчанка – знак згоди. 7. Рибак рибака бачить здалеку. 8. Кожна голова свій розум має.

Завдання 2. Визначте відмінкові форми і синтаксичну функцію виділених іменників.

1. Праця людину годує, а лінь псує. 2. Вогонь – біда і вода – біда, а без вогню і без води це більша біда. 3. Яблуко від яблуні недалеко падає. 4. За добро добром платять. 5. Яйця курку не вчать. 6. Без копійки карбованця не буває. 7. Буде й на нашій вулиці свято. 8. У ногах правди немає.

Завдання 3. Прочитайте прислів'я та приказки. Випишіть форми наказовою способу дієслів, зверніть увагу на вживання форм 2-ої особи однини.

1. Вік живи – вік учись. 2. Добре роби – добре й буде. 3. Не говори, що думаєш, а думай, що говориш. 4. Рухайся більше – проживеш довше. 5. Бережи час, час за гроші не купиш. 6. Не хвали день зранку, а хвали увечері. 7. Їдеш на день, бери хліба на тиждень. 8. Не просімо хліба у Бога, а просімо здоров'я.

Завдання 4. Знайдіть у запропонованих прислів'ях та приказках антонімічні пари.

1. З самого початку думай, який буде кінець. 2. Умів узяти, уміє і віддати. 3. За що купив, за те й продаю. 4. Менше говори – більше почувеш. 5. Краще маленька рибка, ніж великий тарган. 7. Розумний мовчить, коли дурний говорить. 8. Поганий на вроду, та гарний на вдачу.

Блок II. Завдання 5. Прокоментуйте моральні максими українського народу. Які моральні норми й принципи відображають українські прислів'я та приказки? Чи є у вашій мові приказки, у яких ідеться про те саме? Утворіть декілька ситуацій, у яких ви могли б жити прислів'я, що вам запам'яталися.

1. За добро добром платять. 2. Не з багатством жити, а з людиною. 3. Без роботи день роком стає. 4. Праця чоловіка годує, а лінь марнує. 5. Без труда нема плода. 6. Хто не працює, той не їсть. 7. Хліб усьому голова. 8. Не краса красить, а розум. 9. Сила та розум – краса людини. 10. Найдти друга, за якого можна померти, – легко, а такого, щоб за тебе помер, – важко. 11. Вік живи, вік учись. 12. Коли гроші говорять – правда мовчить.

Завдання 6. Розкрийте конотації історико-культурного змісту у прислів'ях та приказках.

1. Де козак – там і слава. 2. Козацькому роду немає переводу. 3. Степ та воля – козацька доля. 4. Од Богдана до Івана не було гетьмана. 5. Висипався хміль із міха та наробив ляхам лиха. 6. Січ – мати, а Великий Луг – батько.

Завдання 7. Поясніть національно-культурний фон топонімів у прислів'ях і приказках.

1. Дурний і в Києві не купить розуму. 2. На городі бузина, а в Києві дядько. 3. Язик до Києва доведе. 4. Язик доведе до Києва і до кия. 5. І у Львові не всі здорові.

6. Старший Галич відо Львова. 7. Ті зі Львова, ті з Кракова – і зійшлись. 8. Проїшов Крим і Рим і мідні труби. 9. Рим / Київ / Львів / Москву не відразу збудовано.

Завдання 8. Про які моральні норми і принципи українців свідчать народні прислів'я і приказки?

I. Нащо клад, коли в сім'ї лад. Один син – не син, два сини – півсина, три сини – от тільки син. Яке коріння, таке й насіння. Який Сава, така й слава. Чужа хата – гірше ката. Чужий кожух не гріє.

II. Хто матір зневажає, того Бог карає. Хто не слухає неньку, послухає бідку. За маму і тата – тяжка розплата. Що робить батько, те й дитячко. Яка гребля, такий млин, який батько, такий син.

III. Батьком, матір'ю не хвались, а хвались честю. Дівчина з косою, як трава з росою. Чесна дівка – окраса усього села. На злодієві шапка горить. Терпи, козаче, отаманом будеш. Береженого бог береже, а козака шабля.

IV. Добре роби – добре й буде. Добро все перемагає. Добре слово краще золота.

V. Хочеш їсти калачі, не сиди на печі. За спання не купиш коня, з лежкі не купиш одержі. Хто ледащо, тому їсти нема що. Краденим добром не забагатієш. На чужий коровай очей не поривай. Як дбаєш, так і маєш.

VI. Гуртом і каша їсться. З дурнем каші не зварити.

Завдання 9. Про яке ставлення до матері свідчать українські прислів'я та приказки. Спробуйте перекласти або знайти відповідники рідною мовою.

1. Одна мати – вірна порада. 2. Нема того краму, щоб купити маму. 3. На світі знайдеш усе, крім рідної матері. 4. Матері ні купити, ні заслужити. 5. Сліпе щеня і те до матері лізе. 6. На сонці тепло, а біля матері добре. 7. У дитини заболить пальчик, а у матері – серце.

Завдання 10. „Народ скаже, як зав'яже” – так характеризують мудрість народних приказок та прислів'їв самі українці. Прокоментуйте ці слова. Чи згодні ви із цим висловлюванням? Проаналізуйте національно-культурну семантику наведених мовних одиниць. Зверніть увагу на лексику, яка вживається в них. Як досягається виразність народних висловів?

I. Без шапки, мов злодій, ходить. Вбрався в жупан, та й думає, що пан. Який пан, такий жупан. Кожух та свита, та й душа сита. Завірюха – треба кожуха. Обіцяв пан кожух, та тільки слово його тепле. На світі убогого стільки лат, як на землі хат. Цур тобі, пек тобі, як запишався, що в нову свиту вбрався. Найкращий парубок Микита, що на ньому сіра свита. Просвистів байбак – ховай у затінок сіряк. Шовкова плахта не к будню, а к святу годиться. За чужим столом не махай постолом. Видно пана по халявах. Як маєш кланятися лаптю, то краще вклонитися чоботу.

II. Хата господинею красна. Сміття з хати не виносити. Не носи сміття під чужу хату. У своїй хаті й стіни помагають. Хата, як писанка. Які самі, такі й сани. Не в свої сани не сідай.

III. Як нема борщу, то нема і їжі. Борщ – старий господар. Де в хаті борщ і капуста, там хата не пуста. Каша – то мати наша. Гречана каша – то матір наша, а хлібець житній – то батько рідній. Каші не їв – де та сила візьметься. Пішов за сім верстов киселю їсти. Такий він мені родич, як десята вода на киселі. Якби мені паном бути, то я б сало їв і салом закусовав. Хліб – усьому голова. Хліб – усьому пан. Як є хліб та вода, то й нема голоду.

Завдання 11. Прочитайте та прокоментуйте прислів'я, приказки та народні прикмети про місяці з книги В. Скуратівського „Місяцелік”.

1. Січень січе, лютий студить і лиш березень голубить. 2. Січень не так січе, як у вуха пече. 3. Місяць лютий питає, чи взутий. 4. Сухий березень, теплий квітень, мокрий май – буде хліба врожай. 5. Коли квітень з водою, то травень з травою. 6. Прийшов липень до хати – нема коли спочивати. 7. Серпень збирає, а зима поїдає. 8. Як вересніє, то і дощик сіє. 9. Листопад – вересню онук, жовтню син, а зимі рідний брат. 10. Плеті влітку рукавиці – в листопаді пригодиться. 11. Як листопад дерев не обтрусить – довга зима бути мусить.

Завдання 12. Прочитайте народні вислови, в яких вживаються числівники. Охарактеризуйте їх символічне значення в мовній картині світу українського етносу.

I. Одна ластівка весни не робить. На один зуб. В одну дудку грати. Одна баба казала. Одній мурасі дерево не розхитати. Їдеш на один день, а береш хліба, як на тиждень. Одна година вранці варта двох увечері.

II. Хто мовчить, той двох навчить. Двох слів докупи не зв'яже. На двох весіллях пиво п'є.

III. Говорить, наче три дні не їв. Три копійки – ціна в базарний день.

IV. У боягуза четверо очей.

V. Семеро страв, та все гриби. За сімома шарами землі воду бачить. Сім баб – сім рад. Сім раз міряй, а раз одріж. Сім раз сідав і спочивав, аж поки таки знайшов. Сім раз упаду, сім раз устану.

VI. Один син – не син, два сини – півсина, а три сини – от тільки син. У тебе сорочок сім – і всі чорні, а в неї одна – і та чиста. Один з сошкою, а семеро з ложкою. Пани – на двох одні штани. В один чобіт не візьмо дві ноги. Дві баби – торг, а три – ярмарок. Краще одна синиця в руці, ніж тисяча на дереві.

Отже, дозоване поетапне включення до навчальної програми прислів'їв та приказок доцільне вже на початковому етапі вивчення української мови як іноземної, є важливим й обов'язковим на середньому та просунутому етапах, але особливої уваги потребує у процесі навчання майбутніх філологів-україністів і перекладачів (з української мови на рідну). Введення паремій до навчального процесу сприяє створенню творчої атмосфери в аудиторії, активізує розвиток мовлення у студентів, формує лінгвокультурологічну компетенцію, поглиблює знання про народ – носій мови. У зв'язку з цим видається необхідним формування пареміологічного мінімуму як складової частини програми з української мови як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонів О. Українська мова для іноземців. Модульний курс : навч. посіб. / Олександра Антонів, Любов Паучок – К. : Фірма „ІНКОС”, 2012. – 268 с.
2. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : монографія / С. С. Єрмоленко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. – 384 с.
3. Крючкова Л. С. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному : учеб. Пособие / Л. С. Крючкова, Н. В. Мощинская. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 480 с.
4. Лесная Г. М. Украинский язык для стран СНГ : учебник / Г. М. Лесная. – М. : РГГУ, 2010. – 368 с.
5. Самусенко О. М. Лінгвокраїнознавство : Україна: навч. посібн. / О. М. Самусенко, О. І. Клімкіна. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2009. – 256 с.

-
6. Фролова Т. Д. Українська за 26 днів : Українська для тих, хто її не вивчав : навч. посіб. / Т. Д. Фролова. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 304 с.
  7. Zinkiewicz-Tomanek B. Język ukraiński dla początkujących / B. Zinkiewicz-Tomanek, O. Baranivska. – Kraków : Petrus, 2012. – 327 s.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2014

доопрацьована 10.02.2014

прийнята до друку 14.02.2014

PAREMIOLOGICAL UNITS IN THE PRACTICE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.

Myroslava Shevchenko, Oksana Samusenko

*Taras Shevchenko National University of Kyjiv,
Institute of Philology,
Department of Ukrainian and Russian Languages as Foreign,
14 Taras Shevchenko Ave., room 61, 01601 Kyiv, Ukraine,
phone: 044 239 34 39
e-mail: mirvik@bigmir.net, oksamusenko@mail.ru*

The paper deals with studying paremiological units in the aspect of methods of teaching Ukrainian as a foreign language. This work is devoted to paremiological units in the context of the formation of foreign students' lingo-cultural competence. The work focuses on analyzing the cultural meaning of proverbs and sayings, principles of the selection of material as well as peculiarities of teaching it to foreign students with different levels of Ukrainian. Various exercises with paremiological units are given in the article.

Key words: Ukrainian as a foreign language, teaching methods, paremiological units, lingo-culturology, foreign students.

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Мирослава Шевченко, Оксана Самусенко

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра украинского и русского языков как иностранных,
буль. Тараса Шевченко, 14, комн. 61, 01601 г. Киев, Украина
тел.: 044 239 34 39
эл. почта: mirvik@bigmir.net, oksamusenko@mail.ru*

Статья посвящена вопросам изучения паремииологических единиц в аспекте методики преподавания украинского языка как иностранного. В работе рассмотрены пословицы и поговорки украинского языка в контексте формирования лингвокультурологической компетенции иностранных студентов. Основное внимание уделено анализу национально-культурной специфики паремииологических единиц, принципам отбора материала, особенности его подачи на разных уровнях владения языком. В статье приведены различные виды упражнений с паремиями.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, методика преподавания, лингвокультурология, паремииологические единицы, иностранные студенты.